

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.31.143476>

С. О. Філіппов, канд. психол. наук, доцент, підполковник юстиції, докторант
Національна академія Державної прикордонної служби України
Кафедра кримінального права та процесу
вул. Шевченка, 46, Хмельницький, 29003, Україна

ПРОТИДІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ

У статті розкрито логіку, механізм та основні параметри проектування системи протидії транснаціональній злочинності на державному кордоні. Розкрито співвідношення понять «транснаціональна» та «транскордонна» злочинність. На основі запропонованої раніше автором моделі кримінологічної політики у сфері транскордонних відносин представлено архітектоніку кластерної моделі протидії транснаціональній злочинності.

Обґрунтовано гіпотезу про ефективність кластерної білатеральної системи протидії транскордонній злочинності (далі – системи) на будь-якій ділянці державного кордону та прикордонної території суміжних держав. Зокрема, визначено такі умови ефективності:

- 1) білатералізм системи – одночасне застосування заходів запобігання злочинності у суміжних державах;
- 2) кластерна побудова системи обумовлена кримінологічним прогнозом, що базується на виявлених кримінальних ризиках у різних сферах транскордонних відносин;
- 3) стійкість системи – включення до двохсторонніх міждержавних угод неконфліктних питань, що усуває вплив політичних чинників на стійкість всієї системи.

Ключові слова: транскордонна злочинність, транснаціональна злочинність, кластерна білатеральна система, протидія злочинності, модель.

Постановка проблеми. Сучасна система протидії транснаціональній злочинності інтегрована із системою забезпечення прикордонної безпеки. Це є характерним і для України, і для країн ЄС. Разом із тим, надзвичайна різноманітність завдань у сфері забезпечення прикордонної безпеки, що формально закріплені у значному масиві нормативно-правових актів, актуалізує необхідність проектування системи моніторингу кримінальних (криміногенних) загроз, визначення ступеня їх інтенсивності, небезпеки та відповідного кримінологічного прогнозування та планування. Натомість, аналіз наукових джерел свідчить, що в інтересах моделювання системи протидії злочинності майже не досліджуються питання впливу кримінальних (криміногенних) загроз на транскордонні відносини. Це значно обмежує застосування можливостей кримінології в інтересах протидії даному виду злочинності. Дана обставина і обумовлює наш інтерес до заявленої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінологічні проблеми, важливі для обґрунтування параметрів системи протидії злочинності (у тому числі транснаціональній) досліджувалися вітчизняними кримінологами А. М. Бабенком, В. В. Голіною, Б. М. Головкиним, О. М. Джужею, Г. П. Жаровською, О. Г. Колбом, О. М. Костенком, О. М. Литвиновим, Ю. В. Орловим, Н. А. Орловською, В. В. Шаблістим, В. І. Шакуном, О. Ю. Шостко та ін. Слід відзначити, що дана проблемати-

ка досліджувалася такими зарубіжними вченими як S. Carrera, M. Killias, P. C. van Duynes, H. Brady, M. Levi, N. Passas, L. I. Shelley, O. Г. Волеводз, Я. І. Гилинський, А. Х.-А. Пихов, Д. С. Хижняк та ін. Крім того, урахувуючи, що проблеми проектування системи протидії транснаціональній злочинності перетинаються з комплексним вивченням українськими вченими питань забезпечення прикордонної безпеки на регіональному та міжнародному рівнях, зазначимо, що ця проблематика була предметом досліджень у сфері військової науки та науки державного управління (Д. А. Купрієнко, О. М. Мельников, О. Є. Цевельов).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас, звертають на себе увагу:

1) відсутність нормативно-правового закріплення термінів «транснаціональні» та «транскордонні» злочини та невизначеність їх співвідношення у науці.

2) різноманітність класифікацій транснаціональних злочинів, що впливає на створення дієвого інструментарію, необхідного для аналізу ризиків та загроз, на основі яких плануються заходи протидії.

3) нез'ясованість особливостей транснаціональної кримінальної активності на різних ділянках кордону.

Мета статті. Виходячи з вищевикладеного, мета даної статті полягає в уточненні архітектоники кластерної моделі протидії транснаціональній злочинності.

Для досягнення визначеної мети нами застосовано контент-аналіз – для уточнення термінології, SWOT-аналіз, аналіз наукових джерел та даних офіційної статистики – для визначення криміногенних загроз у сфері транскордонних відносин. Також нами взято до уваги дані Держприкордонслужби та FRAN (Мережі аналізу ризиків прикордонної агенції Євросоюзу FRONTEx), що передбачає використання методики CIRAM – для визначення ступеня інтенсивності кримінальних (криміногенних) загроз.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-концептуальні праці [1-4] охоплюють кримінологічні та кримінально-правові підходи до вирішення окремих проблем протидії транснаціональній злочинності. Примітно, що в українській науці спостерігається тенденція до обґрунтування доцільності уніфікації з ЄС процедур «border policing», тобто системи правоохоронної діяльності на кордоні. У випадку прийняття цієї моделі на озброєння прогнозуємо, що вона, у свою чергу впливатиме на уніфікацію підготовки прикордонних та поліцейських кадрів (А. В. Балендр), протидії незаконній міграції (А. Ф. Мота), протидії злочинності у прикордонному просторі (Н. А. Орловська).

Зупинимось на вищезазначених дослідницьких проблемах.

1. Отже, термінологічна невпорядкованість, на яку ми звернули увагу, значно ускладнює формування моделі протидії транснаціональній злочинності. Автори переважно зосереджують фокус своїх досліджень на організованих формах транснаціональної злочинності, та застосовують як її синонім словосполучення «транскордонна злочинність». Водночас, в українському законодавстві ці терміни не ототожнюються, хоча і застосовуються в такому контексті і таким чином, що залишають значний простір для їх інтерпретації, як показано у таблиці 1 [5].

Таблиця 1.

**Контекст застосування у нормативно-правових актах
термінів «транснаціональна» та «транскордонна» злочинність**

Нормативно-правовий акт	Контекст
Закон	
Закон України «Про Державну прикордонну службу України»	Взаємодія з питань протидії транскордонній злочинності
Стратегії (затвержені указом Президента, розпорядженнями КМУ)	
Стратегія розвитку Держприкордонслужби	Підготовка особового складу з питань протидії транскордонній організованій злочинності
Стратегія розвитку органів системи МВС України на період до 2020 року	Розробка механізму моніторингу транскордонної і транснаціональної організованої злочинності
Стратегія у сфері протидії незаконного виробництва обігу тютюнових виробів на період до 2021 року	Опис криміногенних загроз: транскордонний характер діяльності міжнародних злочинних угруповань
Стратегія Державної міграційної політики України на період до 2025 року	Загроза прикордонній безпеці: транскордонна організована злочинність
Стратегія кібербезпеки України	Кіберзлочинність стає транснаціональною та здатна завдати значної шкоди
Програми (затвержені указом Президента, постановою КМУ)	
Річна нац. програма під егідою Комісії Україна - НАТО на 2018 р.	Мета розвитку Держприкордонслужби України – посилення її ролі в протидії транскордонній і транснаціональній злочинності
Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки	Регіональне співробітництво щодо запобігання та боротьби з транскордонною злочинністю між Румунією та Україною
Концепції (затвержені указом Президента, розпорядженнями КМУ)	
Концепція розвитку сектора безпеки і оборони України	Найбільш актуальні в середньостроковій перспективі загрози: розповсюдження транскордонної організованої злочинності

продовження Таблиці 1

Нормативно-правовий акт	Контекст
Концепція інтегрованого управління кордонами	Впровадження європейських стандартів щодо здійснення суб'єктами інтегрованого управління кордонами діяльності із запобігання, виявлення, розкриття (розслідування) транскордонних злочинів;
	Забезпечення співпраці з державами, які не мають спільного кордону з Україною - проведення моніторингу стану транскордонної і транснаціональної організованої злочинності;
Міжнародні угоди	
Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво	Нагальні проблеми, що виникають у зв'язку з транснаціональною організованою злочинністю

Кроком до подолання термінологічної невпорядкованості стала праця Д. С. Хижняка, в якій ним висловлено точку зору про те, що транснаціональні злочини поділяються на транскордонні та транстериторіальні (такі, що вчиняються на території держав, які не мають спільного кордону) [6, с. 141]. Загалом, аналіз цієї та інших праць дозволяє зробити висновок, що **транснаціональні кримінальні правопорушення** – кримінально карані діяння, охоплені єдиним злочинним умислом, що вчиняються з метою реалізації злочинних намірів на територіях двох або більше держав, відповідальність і покарання за які передбачені національним правом. При цьому **транскордонні злочини** – це суспільно небезпечні діяння, окремі епізоди і стадії яких вчинено на територіях держав, що мають спільний кордон. Зауважимо, що наявність спільного кордону у сучасних умовах не може бути єдиним таксономічним критерієм для відокремлення транскордонних злочинів.

Доречною, на наш погляд, у цьому зв'язку, є думка Б. М. Головкина про те, що «...ту чи іншу сферу суспільного життя слід розглядати не тільки у просторовій площині, а передусім в онтологічному та функціональному вимірі, що і є критеріями її вирізнення» [7, с. 128].

Дійсно, те, що між країнами немає спільного кордону, ніяк не впливає, наприклад на транскордонну торгівлю людьми у випадку наявності авіа- та морського сполучення між країнами. Наприклад, Концепція інтегрованого управління кордонами, з одного боку, передбачає розв'язання проблеми (протидії злочинності) за окремими напрямками: забезпечення співробітництва між державами, що не мають спільного кордону та забезпечення співробітництва між державами, що, навпаки, мають спільний кордон [8]. Разом із тим, з іншого боку, у напрямі співробітництва між державами, що не мають спільного кордону, даним документом визначено проведення моніторингу стану транскордонної та транснаціональної злочинності (див. табл. 1).

Натомість, поділ транснаціональної злочинності на транскордонну та транстериторіальну цілком може бути застосовано з метою побудови моделі протидії транснаціональній злочинності.

На наш погляд, у будь-якому випадку, таксономічним критерієм для визначення ознак транскордонної злочинності є вектор руху людей, предметів, коштів тощо через державний кордон.

2. Класифікація транснаціональних злочинів здійснюється за різними підставами, залежно від практичної мети. Приміром, статистикою Інтерполу транснаціональні злочини класифікуються на дев'ять груп: АС - злочини проти особистості; СА - крадіжки автотранспорту; СЕ - фальшивомонетництво, підробка цінних паперів і документів; ЕС - злочини у сфері економіки; ОС - організована злочинність; SA - крадіжка культурних цінностей і зброї; ST - незаконний обіг наркотиків; TE - міжнародний тероризм; FF - інші злочини.

Європолом для запобігання «серйозним» (serious) злочинам та транснаціональній організованій злочинності застосовується методологія SOCTA, яка охоплює збір та аналіз даних щодо таких злочинів, як підробка грошей, кіберзлочини (у т.ч. сексуальна експлуатація дітей у кіберпросторі, шахрайство з платіжними картками), виробництво, торгівля та розповсюдження наркотиків, шахрайство в галузі інформаційних технологій (фрод), перевезення небезпечних відходів, злочини проти інтелектуальної власності, незаконне ввезення мігрантів, організовані злочини проти власності, корупційні злочини, торгівля «червонокнижними» видами природи, незаконний обіг зброї, торгівля людьми та органами [9].

Наша точка зору полягає у тому, що класифікація транснаціональних, транскордонних злочинів повинна відбивати практичні потреби та виходити з необхідності протидії конкретним кримінальним (криміногенним) загрозам та належного реагування на ризики. Останнім часом є підстави говорити про розвиток нового напрямку досліджень – ризикології, яка дає методологію аналізу ризикової обстановки, стратегії і тактики управління ризиками. Коментуючи ризикологічну градуїрованість кримінологічних факторів, М. М. Бабаєв звертає увагу на те, що традиційна кримінологія акцентує увагу на криміногенних факторах з високими показниками ризику, у той же час фактори з показникам, близькими до 0, як правило, залишаються поза полем наукового та практичного реагування [10, с. 109].

В українських правоохоронних органах застосовується методологія кримінального аналізу, яка передбачає створення профілей ризику, з урахуванням значення індикатора ризику (безсумнівний, потенційний, превентивний). SWOT-аналіз, аналіз наукових джерел та даних офіційної статистики Держприкордонслужби дозволяє класифікувати основні кримінальні (криміногенні) загрози на державному кордоні України, що одночасно дає ключ для класифікації транскордонних злочинів.

3. Для оцінки рівня загроз на різних ділянках державного кордону доцільним є застосування модернізованої нами матриці загроз О. Є. Цевельова [11, с. 149-150], на підставі раніше виявлених транскордонних загроз, актуальних у 2018-2019 рр., протидія яким здійснюється по лінії прикордонного контролю [12, с. 120-129] за логікою та зразком, який показано у таблиці 2. Тут під кримінальними загрозами розуміються ті, що безумовно призводять до зростання злочинності, під криміногенними – ті, що потенційно призводять до зростання злочинності.

Матриця кримінальних та криміногенних загроз

Українсько-білоруська ділянка			
Ймовірність загрози	Ступінь інтенсивності		
Висока	Переміщення бурштину з України	Переміщення викраденого автотранспорту	Контрабанда з України наркотичних речовин росл. походж.
Середня	Проникнення FTF**	Незаконний в'їзд за чужими, підробленими документами	Переміщення товарів підакцизної групи*
Низька	Контрабанда культурних цінностей	Переміщення героїну, кокаїну	Контрабанда зброї
ділянка Україна - ЄС			
Ймовірність загрози	Ступінь інтенсивності		
Висока	Переміщення товарів підакцизної групи з України	Незаконний в'їзд в ЄС за чужими, підробленими документами	Контрабанда в Україну синтетичних наркотиків
Середня	Переміщення бурштину, лісу з України	Незаконна міграція	Торгівля людьми, Контрабанда наркотиків до ЄС
Низька	Переміщення викраденого автотранспорту в Україну	Проникнення FTF	Контрабанда зброї

** FTF – іноземні бойовики – терористи (загальноприйнятий міжнародний термін)

* розглядається нами в контексті можливої криміналізації

На підставі виявлених загроз нами уточнено архітектуру кластерної моделі протидії транснаціональній злочинності на державному кордоні (рисунок 1). Зокрема, урахувавши погляд на злочинність як систему [13, с. 254] та умови ефективності функціонування механізму протидії злочинності [14, с. 371] нами запропоновано поділ кластерів за регіонами (ділянками кордону) та за видами кримінальних (криміногенних) загроз. Перевага даного підходу полягає у можливості своєчасного реагування на динамічні зміни загроз. Інша перевага – у застосуванні білатералізму у протидії транскордонній злочинності, що обумовлює стійкість системи, оскільки передбачає скоординовані обопільні зусилля у суміжних державах.

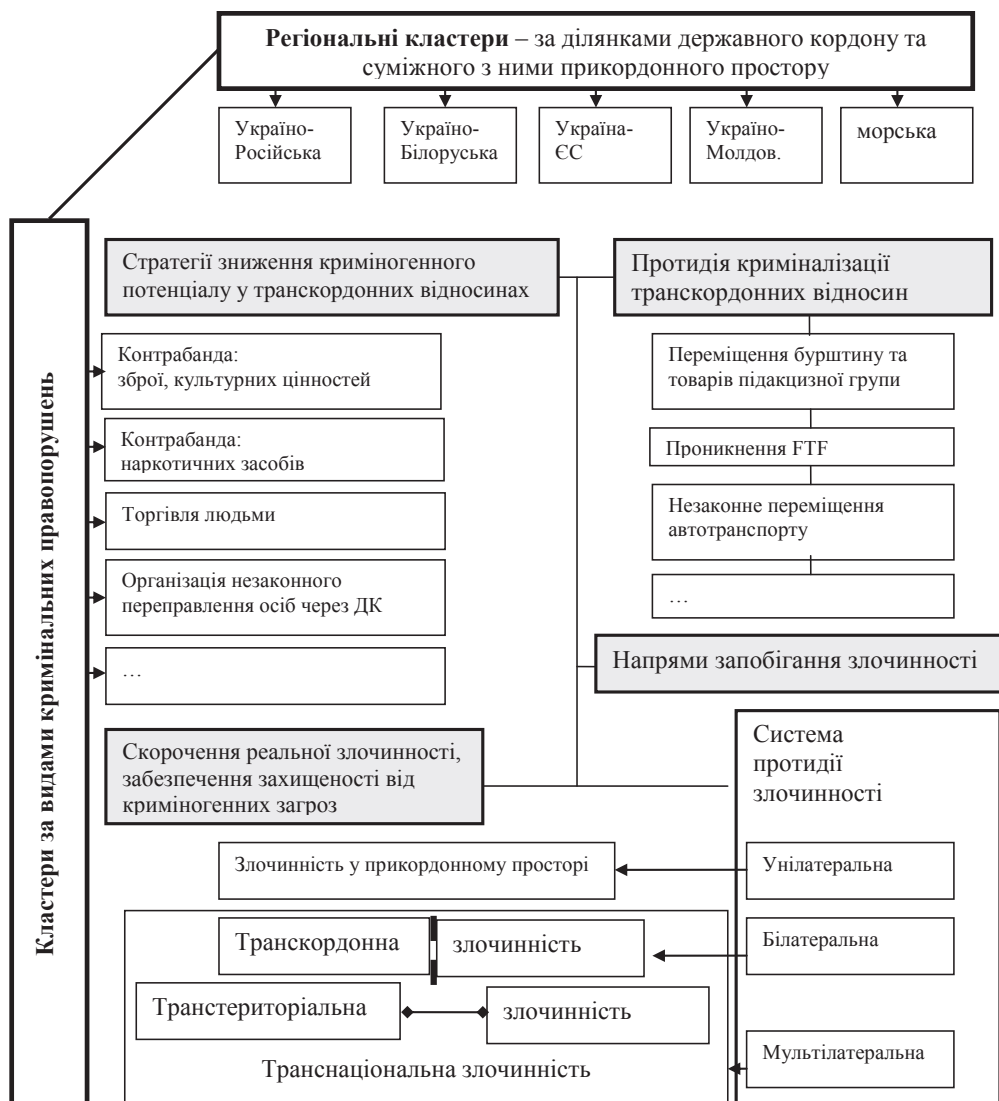

Рис. 1. Кластерна модель протидії транснаціональній злочинності

Висновки. Нами розкрито логіку, механізм та основні параметри проектування системи протидії транснаціональній злочинності. Розкрито співвідношення понять «транснаціональна» та «транскордонна» злочинність. На основі запропонованої раніше автором моделі кримінологічної політики у сфері транскордонних відносин представлено архітектуру кластерної моделі протидії транснаціональній злочинності.

Нами прогнозується ефективність кластерної білатеральної системи протидії транскордонній злочинності (далі – системи) на будь-якій ділянці державного кордону та прикордонній території суміжних держав. Зокрема, умовами, що сприяють її ефективності є:

- 1) білатералізм системи – одночасне застосування заходів запобігання злочинності у суміжних державах;

2) кластерна побудова системи обумовлена кримінологічним прогнозом на базі виявлених кримінальних (криміногенних) загроз та ризиків у різних сферах транскордонних відносин;

3) стійкість системи – включення до двохсторонніх міждержавних програм неконфліктних антикримінальних питань, що усуває вплив політичних чинників на стійкість всієї системи.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є оцінка ефективності кластерної моделі.

Список літератури

1. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: монографія. Дніпропетровськ. Дніпропетр. держ. ун-т вн. справ. Ліда ЛТД. 2009. 356 с.
2. Addressing Security Risks at the Ukrainian Border Through Best Practices on Good Governance. Editors R. Kęsek, M. Boroda, Z. Jóźwik. 2016. Vol. 129. Amsterdam. Pages 21 – 27. DOI 10.3233/978-1-61499-710-8-21. URL: <http://ebooks.iospress.nl/volumearticle/45816>.
3. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: Монографія. К. 2006. 456 с.
4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: Монографія. К. ФОП Маслаков. 2018. 928 с.
5. Филиппов С. А. Трансграничные преступления: особенности терминологии и классификации. *Legea si Viata*. 2018. № 9(2). С. 163-167.
6. Хижняк Д. С. Методологические основы расследования трансграничных преступлений: модельный подход: Дис... докт. юрид. наук: 12.00.12. Саратовская ГЮА. Саратов. 2018. 488 с.
7. Головкин Б. М. Поняття злочинності в сфері економіки. Форум права. 2013. № 3. С. 128-134.
8. Концепція інтегрованого управління кордонами. Схвалено розпорядженням КМУ від 28 жовтня 2015 р. № 1149-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1149-2015-%D1%80/print1533385141118401>.
9. Serious and organised crime Threat assessment. Crime in the age of technology. European Police Office 2017. 60 p. – P. 13 URL: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/report_socta2017_1.pdf.
10. Бабаев М. М. Риски как компонент детерминационного комплекса преступности. Вестник Нижегородской академии МВД России. 2018. № 1 (41). С. 104-109.
11. Цевельов О. Є. Методичні основи оцінки загроз у сфері прикордонної безпеки. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. 2016. № 3 (69). С. 141-153.
12. Филиппов С. А. Пограничный контроль в системе противодействия преступности. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2018. Том XXI. С. 120-129.
13. Орловська Н. А. Злочинність як система: синергетичний підхід. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2014. № 4. С. 254-261.
14. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія. Харків. Видавництво Харківського національного ун-ту внутрішніх справ. 2008. 446 с.

Стаття надійшла 25.09.2018 р.

С. А. Филиппов, канд. психол. наук, доцент, подполковник юстиции, докторант
Национальная академия Государственной пограничной службы Украины
Кафедра уголовного права и процесса
ул. Шевченко, 46, Хмельницкий, 29003, Украина

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ: КЛАСТЕРНАЯ МОДЕЛЬ

Резюме

В статье раскрыта логика, механизм и основные параметры проектирования системы противодействия транснациональной преступности. Раскрыто соотношение понятий «транснациональная» и «трансграничная» преступность. На основе предложенной ранее автором модели криминологической политики в сфере трансграничных отношений представлена архитектура кластерной модели противодействия транснациональной преступности. Обоснована гипотеза об эффективности кластерной билатеральной системы противодействия трансграничной преступности (далее - системы) на любом участке государственной границы и приграничной территории сопредельных государств. В частности, определены следующие условия её эффективности:

- 1) билатерализм системы – одновременное применение мер предупреждения преступности в сопредельных государствах;
- 2) кластерное построение системы обусловлено криминологическим прогнозом на базе выявленных криминальных рисков в различных сферах трансграничных отношений;
- 3) устойчивость системы – включение в двусторонние межгосударственные соглашения неконфликтных вопросов, исключающих влияние политических факторов на устойчивость всей системы.

Ключевые слова: трансграничная преступность, транснациональная преступность, кластерная билатеральная система, противодействие преступности, модель.

S. A. Filippov, Ph.D., Associate Professor, Lieutenant Colonel of Justice,
Doctoral Candidate the National Academy of the State Border Guard Service
of Ukraine the Department of Criminal Law and Process
Str. Shevchenka, 46, Khmelnytskyi, 29003, Ukraine

TRANSNATIONAL CRIME COUNTERACTION: THE CLUSTER MODEL

Summary

The article reveals with the logic, mechanism and main parameters for designing of the cross-border crime counteraction system. The interrelation of the concepts of “transnational” and “cross-border” crime has been revealed. The structure of the cluster system of transnational crime counteraction in the field of cross-border relations has been presented based on the criminological policy model that had been previously proposed by the author.

The hypothesis on the effectiveness of the cluster bilateral system of cross-border crime counteraction (hereinafter – the system) at any sector of the state border as well as at the border territory of adjacent states has been substantiated. In particular, the following conditions of its efficiency have been determined:

- 1) system bilateralism is the simultaneous, joint use of efforts to counter crime in the adjacent states;
- 2) cluster structure of the system is stipulated by the criminological forecast based on the identified criminal risks in various spheres of cross-border relations;
- 3) stability of the system is the format of bilateral interstate programs on the basis of non-conflict issues, which eliminates the influence of political factors on the stability of the entire system.

Key words: cross-border crime, transnational crime, cluster bilateral system, crime counteraction, model.